

סימן י"ד

תשלום חוב לא במזומן

המקרה: ראובן הלווה לשמעון 5,000 ₪ וקבעו זמן פירעון לעוד חודש. בא ראובן לאחר חודש לבקש את כספו, אומר לו שמעון "אין לי כסף", וכך דחה אותו בלך ושוב במשך שנה שלימה. לאחר שנה, נזדמן ראובן לחנות מוצרי חשמל, והנה הוא רואה את שמעון בא לקנות מוצרי חשמל ב-4,000 ₪ במזומן. אומר לו ראובן: "תשלם לי בבקשה את חובי". אומר לו שמעון כך: "בחנות זו ישנו כעת מבצע שאם אתה קונה תנור ב-3,000 ₪ אתה מקבל מחשב ששווה 2,000 ₪ ב-1,000 ₪ בלבד. אני מוכן לקנות לך את שניהם וכך תקבל מוצרים בשווי 5,000 ₪, בדיוק כפי החוב". אך ראובן מתעקש ואומר: "אומר אני רוצה מזומן את ה-4,000 ₪ שבידך ותוסיף לי אחר כך עוד 1,000 ₪".

השאלה: מי מהם צודק ע"פ דין תורה?

א. אופן תשלום החוב

תשובה: השולחן ערוך (סימן ק"א סע"א) פוסק על פי דברי התוספות בכתובות (פ"ו ע"ב) שאדם שחייב לחברו כסף, ויש לו מזומן, אינו יכול לתת לו בעבור החוב מטלטלים או קרקעות. בניגוד למזיק שיכול לשלם מכל מטלטלים, ובניגוד לשכיר שבכל אופן צריך לשלם לו במזומן, הלווה צריך לשלם כסף אם יש לו, ורק אם אין לו יכול לתת מטלטלים.

נמצא לפי זה, ששמעון איננו יכול לשלם לראובן במוצרי החשמל, כיון שכעת יש בידו כסף והוא צריך לתת אותו לראובן.

ב. תשלום חילופי במקרה הצורך

אמנם אין זה פשוט כל כך.

הגמרא בכתובות (צ"ג ע"א) מספרת על ראובן שמכר שדה לשמעון באחריות, ושמעון לא היה לו כסף לשלם, והוא נשאר חייב לראובן את דמי השדה. לאחר מכן מת ראובן, ובא הבעל חוב של ראובן לגבות את השדה משמעון. אמר שמעון לבעל חוב, קח את הכסף שאני צריך לשלם ליורשי ראובן תמורת השדה. באים היתומים

וטוענים שכיון ש'מטלטלי דיתמי לבעל חוב לא משתעבדי' (כלומר, בעל חוב אינו יכול לגבות ממטלטלים של יתומים, אלא רק מקרקעות), לכן אין אנו צריכים להחזיר לך את הכסף ששילמת, כי בעל החוב לא היה יכול לגבות מאתנו. ממילא, טוענים היורשים, אתה תצטרך לשלם לנו את תשלום השדה, אף שכבר שילמת אותם לבעל החוב.

אך אומר רבא, שיש בכל זאת לשמעון פתרון להשיג את הכסף ששילם לבעל חוב תמורת השדה. הפתרון הוא שתמורת דמי השדה הוא ייתן להם את הקרקע, ואז הוא יוכל לגבות אותה מהם באחריות הקנייה, כי הרי קרקע ניתן לגבות גם מיתומים.

ונשאלת השאלה, כיצד יוכל שמעון לשלם ליורשים באמצעות קרקע, הרי יש לו כסף, ולמדנו שלא ניתן לשלם בקרקע כשיש לחייב כסף?

מתרצים התוספות, שכיון שיש לחייב הפסד אם ישלם בכסף יכול לכתחילה לשלם גם בקרקע. כלומר, כל מה שלמדנו שצריך לשלם בכסף זהו דווקא כשאין לחייב הפסד כתוצאה מכך, אך אם על ידי התשלום בכסף ייגרם לו הפסד ניתן לשלם בקרקע.

ואם כן גם במקרה שלנו, אם שמעון ישלם במזומן הוא יצטרך לשלם 5,000 ₪, אך אם הוא ישלם בסחורה הוא ישקיע רק 4,000 ₪, כתוצאה מהמבצע שבחנות. וכיון שכך יוכל שמעון לכתחילה לשלם לראובן בסחורה ואין הוא צריך לתת לראובן כסף.

ג. חילוק בין הפסד לבין מניעת רווח

אמנם, יש לחלק בין דברי התוספות, שמדברים על מקרה שיש לחייב הפסד גמור, לבין המקרה שלנו, שנמנע משמעון רק רווח שהיה יכול להרוויח, אך אין לו הפסד.

בשאלה זו, האם ניתן לדמות הפסד למניעת רווח לעניין זה, נחלקו האחרונים.

כתוב בתורה (דברים כא, יז) "כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שניים בכל אשר ימצא לו". דורשת הגמרא (ב"ב קכ"ג ע"א) מהמילים "אשר ימצא", שבכור נוטל חלק פי שניים, רק בנכסים "מוחזקים" לאביו ולא ב"ראוי", כלומר, שאינו נוטל פי שניים בחובות שחייבים לאב ועדיין לא שולמו. מה הדין כשהבכור עצמו חייב כסף לאביו, האם גם החוב שלו עצמו מוגדר כ"ראוי"? הגמרא מסתפקת בזה, ומחמת

הספק פוסקת, שהבכור יתחלק עם אחיו בחלק הבכורה, וכך פסק השו"ע בסימן רע"ח (סע"ז).

מאידיך, כתב השו"ע (שם), שאם הלווה משכן קרקע לאבא, הבכור נוטל בחוב חלק פי שניים כי הקרקע הממושכנת נחשבת כמוחזקת בידי האבא.

אומר בעל קצות החושן: מה הדין אם הבכור לווה מאביו, ומשכן לו קרקע תמורת ההלוואה. אם הבכור יפרע לאחיו בכסף – לא יקבל פי שניים, שהרי הוא הלווה, אך אם הוא יפרע לאחיו קרקע – יקבל חלק פי שניים, כדין כל משכון הנחשב 'מוחזק' בידי האב, והבכור זוכה בו פי שניים. פוסק הקצות, שהוא יוכל לפרוע להם קרקע. ואף על פי שכשיש לחייב כסף הוא לא יכול לפרוע בקרקע, כאן שיש לו הפסד מכך, כבר לימדו אותנו התוספות שיכול לשלם בקרקע ולא בכסף. מבואר מדברי קצות החושן, שאין הוא מחלק בין הפסד גמור לבין מניעת רווח, כי הרי הבכור אינו מפסיד כלום אלא רק נמנע ממנו רווח.

אך רבים מהאחרונים החמירו בזה, וסוברים שכאשר לחייב אין הפסד אלא רק נמנע ממנו רווח, אין הוא יכול להימנע מלשלם כסף. ולפי דבריהם יוצא, ששמעון אינו יכול להימנע מלשלם, אך אם הוא כבר שילם באמצעות מכשירי החשמל אין ראובן יכול לתבוע אותו כיון שלדעת הקצות הוא יצא ידי חובה בתשלום המכשירים.

ד. סיכום

לכתחילה, שמעון אינו יכול לשלם לראובן באמצעות החפצים שקנה, אך אם כבר שילם אין מוציאין מידו.